

A GÖRÖG KIRÁLYSÁG BUKÁSA ÉS FELTÁMADÁSA

KORUNKBAN a nyugati demokrácia életformáinak Keletre történő terjeszkedését egy ellenkező irányú folyamat váltotta fel. Az orosz forradalom hatása gyanánt megbomlottak Nyugat kijegecesedett államformái s ennek következményeképpen kontinenstünk addig elenyésző számú köztársaságai a háború után jóval felülmúlják a királyságok számát. Ezzel a jelenséggel, úgyszintén az utolsó évtizedben mindinkább terjedő tekintély-állam rendszerével szemben sajátságos ellentétet mutat a mindig demokratikus Görögországban végbemenő változás, amelynek eredménye gyanánt ez a háború után született köztársaság most ismét királysággá alakult vissza. Pedig végeredményben mindaz, ami Athénban az utóbbi évek alatt végbement, nem más, mint a világháború alatt lelkiileg kettészakított görögség kijózanodási folyamata csalfa ígéretek és szörnyű csalódások egymásutánjából, fokozódó felébredése arra, hogy micsoda megdöbbentő igazságtalanságok, sorozatos történelemhamisítások áldozatává vált a világháború alatt és után. Ha tehát fel akarjuk kutatni az okait annak, hogy ez a Kelet és Nyugat határvidékén elhelyezkedett, demokratikus életformáiban, szellemiségében és hagyományaiban még ma is számos vonásban hellén őseire emlékeztető nép micrt ültette elűzött királya leghívebb emberét az államfői székbe, micrt ítélte halálra nyolcszoros miniszterelnökét, Venizeloszt, aki pedig a köztudatban mint a görögség legnagyobb államférfia szerepel, micrt hívta vissza elűzött királya fiát — akkor nyomon kell követnünk a görögség tragikus kettéosztódását s az ellene megszervezett rágalomhadjárat útját. A háború folyamán Németország ellen felhalmozódott, kozmikus erő mérvére növekedő hangulatból született beállítások egyike-másika mindmáig fenntartotta magát.

A világháború kitörésekor Görögország a Balkán-államok ahhoz a csoportjához tartozott, amely a Balkán-háború első fázisának lezáródása és Törökország kikapcsolása után Románia csatlakozása mellett megütöközött a „Zweibundra“ támaszkodó Bulgáriával. Az antant támogatásával létrejött bukaresti békében (1913) Görögország elnyerte az eredetileg Bulgáriának biztosított Macedónia déli részét Szaloniki és Cavalla kikötőkkel együtt, továbbá a déli Epirost (Janina), úgyhogy területileg egyharmadával megnövekedett. Konstantin király törekvése ennek a bukaresti status quo-nak a fenntartására irányult,

ami aligha számított Béccsel és Berlinnel szemben barátságos lépésnek. A monarchia hadüzenete után Venizelosz miniszterelnök löszert küldött Szerbiának, az 1913-i görög-szerb katonai egyezmény további pontjait azonban kizárólag balkáni viszonylatra értelmezte, tehát csak akkor volt hajlandó Szerbia segítségére sietni, ha azt Bulgária avagy Törökország támadná meg. Erre az egyezményre hivatkozott Konstantin király már 1914 augusztus 4-én is, amikor elutasította a potsdami udvarnak Görögország csatlakozására irányuló meghívását. A Bulgária érzelmeirt meginduló vetélkedésben a központi hatalmak ígéretei a Balkán-háború előtt Bulgária számára szerződésileg biztosított, de a bukaresti békében Szerbiának jutott területekre vonatkoztak: ez volt Közép- és Nyugat-Macedónia Üskübbel és Monastírral. Az antanthatalmak ajánlata viszont egészen újszerű sikon mozgott: a barátságosan semleges Görögország azt a meglepő felszólítást nyerte tőlük, hogy a bukaresti békében nyert Cavallát — amely eredetileg bolgár igények szerződéses tárgyát képezte Szalonikival együtt — engedje át Bulgáriának. A cavallai alku a kulisszák mögött a Szerbiának nyújtandó bolgár segítség szükségszerűségének mérvében hullámzott és 1915 elején Görögország, területi kárpótlás gyanánt, a törökök legyőztetése esetére jelentős göröglakta kisázsiai területekre nyert ígéretet, de Görögország egyelőre megmaradt a barátságos semlegesség álláspontján.

A király és Venizelosz már ekkor kétféleképpen értelmezték a görög politika vonalvezetését. Az egykori krétai forradalmár ügyvéd tüzes, sokszor csupán lelkesedéstől elkapatott politikai szenvedélyével a Dardanellák ellen éppen meginduló antantoffenzívában a görögség számára soha vissza nem térő alkalmat látott összes nemzeti igényei megvalósítására s a biztosan összemlő Törökország minél nagyobb kisázsiai területei kihatására. A trónon ülő, északi nyugalma, mély intellektualizmustól és kötelességerzettől áthatott dán hercegi sarj viszont az antanthatalmakhoz való csatlakozás feltétele gyanánt biztosítékokat kívánt arra, hogy azok a területi kérdéseket görög érdekek figyelembevételével rendezzék s a görög haderőt külső, görög szempontból közömbös hadicélok érdekében nem áldozzák fel. A király ebben az értelemben átadta a földközitengeri angol hajóhad főparancsnokának a görög vezérkarnak a Dardanellák megvívására vonatkozó, szárazföldi megkerülő támadásra felépített haditervét. Az antant mindazonáltal a tenger felől indította meg a harcot (Gallipoli), amely szörnyű veszteségek mellett hónapokig sikertelenül folyt. A tenger felőli támadás kudarcáról eleve meggyőződött görög vélemények így a döntő koronatanácson felülkerekedtek Venizeloszsal szemben, aki pedig az érdekelt követségeken már ígéretet tett Görögország csatlakozására. Mivel a király is hajthatatlan maradt és Venizelosz ellenállására lemondással fenyegetődött, a kormány visszalépett — az antant pedig kénytelen volt a Gallipoli-félszigeten tönkrement serege maradványait ismét behajózni és elvinni. Konstantin király akarata megmentette a görögséget egy súlyos, bizonyára egész haderejét felemészítő vere-

ségtől. Venizelosznak azonban nem szegte kedvét az, hogy Törökország összeomlására vonatkozó jóslata nem vált be és hogy a szerinte „politikai vaksággal sújtott“ királynak volt igaza. A nemcsak szellemében és lelkesedésében, de politikai nézeteiben és ítéleteiben is egyaránt mozgékony krétai kezdte minden lehető és lehetetlen eszközzel bukását királya „németbarát“ érzelmei következményének hirdetni. Pedig a „németbarát“ király Venizelosz 1914 augusztusi javaslata után még további kétízben utasította kormányát arra, hogy az antanthatalmaknak Görögország csatlakozását felajánlja.

Az egyik újfogás ajánlat (1915 április) Venizelosz utódának, Gunariznak abból a meggyőződéséből indult ki, hogy Bulgáriát területi ígéretek helyett tettekkel kell a törökök hátában csendre inteni.¹ Konstantin király tehát a javaslatot azzal a feltétellel tette meg, hogy a görög haderő addig, amíg Bulgária magatartása határozatlan avagy gyanús, nem alkalmazható a Balkánon kívül — tehát az akkor még ostromolt Dardanellák ellen sem — s a Kis-Azsiában korábban felajánlott területi kárpótlások pontosan meghatározandók. Csakhogy az antant ezt az ajánlatot Bulgária rendkívül ügyes diplomáciai kettősjátéka folytán nem fogadta el, sőt augusztus havában a görög és szerb vezérkarok tárgyalásait is beszüntette, nehogy Bulgária megnyerhetőségét ezzel kockára tegye. Bulgária azonban a központi hatalmak katonai sikerei kapcsán azokba helyezte a bukaresti status quo megváltoztatásának reményét. Hogy a görög közvélemény a bolgár fejleményeket jobban ítélte meg, mint az antant, azt mutatta Venizelosz győzelme a nyári választásokon. Görögország Szerbia oldalán való hadbalépését elkerülendő, a központi hatalmak nyolc nappal Bulgária hadüzenete előtt (okt. 5.) indították meg Szerbia elleni offenzívájukat. Venizelosz mindazonáltal már Bulgária mozgósítására (szept. 21.) is hadüzenettel kívánt válaszolni. A Balkánon kialakult új helyzet és Szerbia rövidesen mutatkozó veresége azonban Konstantin királynak adott igazat, aki csupán mozgósításhoz járult hozzá, míg a hadüzenet szerinte öngyilkosság lett volna a szerbek különbékeszándékai² s a központi hatalmak túlereje folytán. Venizelosz erre azt a megoldást javasolta, hogy a katonai egyezmény szerint Szerbia segítségére küldendő 150.000 katonát Görögország helyett az antant adja s az uralkodó megkerülésével ilyen értelemben is állapodott meg az antant követeivel.³ A Gallipoliból érkező francia és angol seregroncok Szalonikiban történt kihajózása így éppen Konstantin király számára volt a legnagyobb meglepetés és Venizelosz másodszeri elbocsátását vonta maga után. Utódát, Zaimiszt, aki az angol Cyprus és a bolgár Dedeagacs fejében sem volt hajlandó az antanthez csatlakozni, ezért azzal vádolták, hogy semlegessége

¹ Cosmin: L'Entente et la Grèce pendant la Grande Guerre. I. köt. 70. 1. (Rengeteg okmány- és sajtóanyag.)

² Caracciolo: L'intervento della Greda nella guerra mondiale stb. Roma 1925, 60. 1.

³ Driault: Le Roi Constantin, Versailles 1931, 200. 1. (Görög és francia levéltári anyag feldolgozása, amelynek megjelenését Venizelos hívei a francia kormány útján meg akarták akadályozni, amit azonban Briand, mikor 1926-ban újra kormányra lépett, meghiúsított.)

hangoztatásával egyenesen bátorítja Bulgáriát Szerbia megrohanására.¹ Pedig csupán a görög semlegesség szigorú hangoztatásával sikerült az előnyomuló németek és bolgárok megállítása a görög határ előtt, ami Szerbia sorsától kímélte meg Görögországot. A győztes bolgárok ugyanis a Szalonikiból ellenük Szerb-Macedóniába felvonuló Sarrail francia tábornok csapatait is megverték és Szalonikiba való visszatérésre kényszerítették. A kudarcért az antantkörök Görögországot tették meg bűnbaknak, amiben nemcsak Venizelosznak a király és a kormány elleni áskálódásai voltak segítségükre, de az a tény is, hogy a görög területen és vizeken álló megszálló erők vezetői képtelenek voltak a görögség semleges voltát megérteni. Titkos németbarát mozgalmakra, az antanthaderők elleni merényletekre, csapdákra és egyebekre vonatkozó kitalált jelentéseik — a görögség elleni történelemhamisítás egyes állomásai — fokozódó feszültséget okoztak a görög belpolitikában s mikor annak Zaimisz kormánya áldozatul esett, utóda Skuludisz az erélyes semlegesség elvére tért át. Szerinte Görögország nem képezhetette az antanthaderők felvonulási területét, miert is a Szalonikiba szorult Sarrail-sereget a távozás avagy internálás válaszfűtje elé állította. Venizelosz támadásai természetesen fokozódtak és mikor a kamarában kimutatta azt a szándékát, hogy a „németbarát“ Skuludiszt felváltó bármilyen semlegesirányú kormányt elgáncsol, a király feloszlatta a házat. Ezt a körülményt az antantsajtó mint az „áruló király“ alkotmánytipró lépését kürtölte világgá. Egy szóval sem szerepelt azonban az antantsajtóban az, hogy 1916 tavaszán a király a német kormánynál teljes erővel tiltakozott német-bolgár haderőknek a Sarrail-hadsereg megtámadása végett görög területre tervezett felvonulása ellen s mikor erre nem kapott biztosítékot, szabad kezet adott Sarrail tábornoknak Dema-Tepé és Rupel macedóniai határerődök megszállására. Mivel ez utóbbi túlságosan távol feküdt arcvonalától, Sarrail „csapdától“ tartott és csupán Dema-Tepét szállotta meg.² Ezt a körülményt felhasználva, a bolgárok vonultak be Rupelbe, amit a görög helyőrség, vérontás elkerülése végett, felsőbb parancsra át is adott nekik. Az ország izgalma fokozódott. A venizelisták a „koronás áruló újabb cselét“ látták abban, hogy szerb szövetségük letiprása után még görög föld is máról holnapra bolgár kézre kerül. Az antant az országot blokád alá helyezte s bár ennek megszüntetése érdekében a király nyomban elrendelte a haderő leszerelését, az antantsajtó folytatta kitalált híreit. Pedig a Földközi-tengeren parancsnokló Dartige francia tengemagy szoros vizsgálat után sem a „merényleteket“, sem pedig a „titkos német búvárhajóállomások“ létezését nem nyilváníthatta másnak, mint üres kitalálásnak. A tengemagy jelentéseinek erősebbnek látszott azonban az az ellenszenv, amit a királynak a német császárral való sógorsága és Venizeloszék üzelmei az antant kormányaiban állandóan ébrentartottak. Ennek újabb megnyilvánulása gyanánt az antant Skuludisz lemondását követelte, mire

¹ Pingaud: Le ministère Zaimis, Revue de l'Hist. de la Guerre Mond. 1934. júl. sz.

² Sarrail: Mon Commandement en Orient. Paris, 1920. 152. 1.

megint Zaimisz foglalta el Európa legingtagabb kormányelnöki székét.

Mikor 1916 nyarán Sarrailek a küszöbönálló román hadüzenet kapcsán erősen készülődtek az új szövetséges tehermentesítését célzó nagy támadásra, a görög király fivérei Londonban tárgyaltak. Feleletül a bolgárok, akik úglátszik eleve tisztában voltak a helyzettel, megelőzték Sarrailt. A határvonallal immár mit sem törődő bolgár erők benyomulása a görög-macedón dohányvidékre (Dráma, Serres) és Cavallába, elvágta az ott állomásozó IV. görög hadtest meg nem szállott területre való visszavonulását, a Cavalla előtt horgonyzó antanthadihajók pedig megtagadták, hogy a görög katonaságot fedéltettükre vegyék. Így a hadtestparancsnok bolgár fogság helyett azt a megoldást választotta, hogy formálisan átadta körzetét a bolgárok német vezérkari tisztjeinek, akik az egész hadtestet a háború végéig „vendégül” meghívták Németországba. Hogy ez az internálás a görög fegyverbecsület teljes megóvásával történt s a hadtest fegyvereivel és zászlóival lelkes fogadtatás mellett vonult be a németországi Görlitzbe, azt a görög közvélemény sohasem tudta meg. A venizelisták minden eszközzel a kormányt okolták, hogy a görög közgazdaságra nézve oly fontos macedón dohánytermővidék bolgár kézre jutott. Ez a hangulat, úgyszintén a venizelistáknak s az antantsajtónak az a vádjá, hogy a cavallai eset a király újabb titkos lépése arra, hogy görög hadianyagot német kézre játsson át, még a görög fegyverbecsület árán is, elsöpörte a Zaimisz-kormányt. Pedig a király fivéreinek tárgyalásai kapcsán, éppen a bolgárok kihívó magatartásának s az első román sikereknek a hatása alatt utasította Ralogeropouloszt, az új miniszterelnököt — immár harmadízben — szövetségi ajánlattal az antant követeihez. Ennek előfeltételül az antant a korona és Venizelosz kibékülését jelölte meg. Ez azonban tisztában volt azzal, hogy ha Görögország Konstantin király vezetése alatt csatlakozik az antanhoz, az ő szerepe befejeződött. Így híveinek nagyarányú antantbarát megmozdulásával előzte meg a királyt az antant felé vezető úton; a román hadüzenet után, antantpénzen „nemzeti forradalom” szerveződött Szalonikiben, ahol Venizelosz hívei, Konduriotisz tengernagy és Danglisz tábornok vezetésével, francia szuronyok oltalma alatt ellenkormányt alakítottak, amely Venizelosznak esküdött fel és átvette az úgörög (macedóniai) területek és a szigetek közigazgatását. A venizelista közigazgatási embereket kikergető szigetek addig nem kaptak élelmet, amíg be nem hódoltak nekik. Így az ország két részre oszlott. Lambrosz, az új miniszterelnök elfogatóparancsot adott ki Venizelosz ellen, akit az athéni érsek is nyilvánosan kiátkozott. A királyi Görögország közvéleménye viszont, dacára a blokád következtében beállott nélkülözéseknek, folytonos ultimátumokkal kicsikart megaláztatásoknak — az antant birtokába vette a hajóhadat, az összes vasútat, továbbá a Peloponneszszobza visszavont haderő egész lőszerét és névszerint kijelölte a polgári és katonai hatóságok élére állítandó venizelistákat, de a blokádot mégsem szüntette meg — kitartott az uralkodó mellett. Ezt bizonyította 1916 december i-je, amikor az újabb ultimátum kapcsán Athén

megszállására felvonuló francia tengerészeket puskatúz fogadta és a nép megrohanta a venizelisták házait. A franciák a város kellős közepén estek fogságba Dartige tengernaggyal együtt és a forrongó hangulat folytán görög csapatok fedezete alatt vonultak ki a Pireuszban horgonyzó hadihajóikra. A kudarcért a franciák a tengernagyot okolták, elmozdították és Athénban újabb ultimátumokat nyújtottak át, amelyek most már úgyszólván naponta követték egymást. A kormány élére semlegesirányzatú államférfiút kívántak, amire ismét Zaimisznak kellett vállalkoznia.

1917-ben a király helyzetét rendkívül súlyosbította az orosz forradalom, amelynek révén megszűnt az antanthatalmagnál a cár befolyása, aki közeli rokona s őszinte támogatója volt. A francia sajtó kihívó magatartása is fokozódott Konstantin királlyal szemben Briand miniszterelnök lemondása után, aki tisztában volt azzal, hogy az antant mit követ el a görögség ellen. De utóda, Ribot, mit sem tett akkor, amikor a sajtóban megjelentek Vilmos császár Konstantin királyhoz intézett sürgönyei, teljes megvilágításba helyezve ennek „árulását“. A király, aki a koholt sürgönyöket sohasem kapta meg, hiába tétetett közé sajtócáfolatot, mert a szaloniki francia hadseregcenzúra azt egyetlen újságban sem engedélyezte s a király — még a francia kamarában is — „áruló“ maradt.

Ezek az előzmények vezettek a londoni nagyköveti értekezlet Konstantin király lemondatására vonatkozó határozatára, noha az athéni követek előre jelezték, hogy ez a lépés ott forradalmi kirobbanásra vezethet. Olaszország élesen kikelt Kerenszkinek a görög köztársaság megalakítását célzó javaslata ellen és mikor Jonnart francia képviselő mint szövetségközi főbiztos Szalonikiból Athénba indult a lemondás ultimátumával, az őt kísérő antantcsapatokból az olaszok kimaradtak. A Pireuszban Jonnart-t — akinek működése a görögség elleni történelemhamisítás legsötétebb fejezete — az antantkövetek kormányaik újabb, mérsékletre intó utasításaival várták, amiken ő azonban saját felelősségére túltette magát. Július 24-én azzal követelte Zaimisztól az „alkotmánysejtő és a kettészakított ország egyesülését akadályozó“ király és a szintén „gyanús“ trónörökös távozását, hogy 24 óra múlva kénytelen Athént lövetni.¹ Az ultimátum elfogadása esetére ellenben jelezte, hogy az ország megtartja politikája szabadságát és Venizeloszt nem kell visszafogadnia. A király erre második fia javára lemondott. A tapasztalatlan, ifjú Sándor király első aláírását Jonnart — Venizelosz miniszterelnöki kinevezésére kérte,² aki most francia védelem alatt Athénba visszatérve, hadat üzent a központi hatalmaknak.

A nagy krétai, a szabadság, a népi elvek mindenkori hirdetője, aki mindig nyílt választások útján nyerte többségét, aki a bírák elmozdíthatatlanságát s az őt felszínre emelő forradalmi tisztiliga feloszlását vitte végbe első miniszterelnöksége alatt, most éppen az ellenkező végletbe

¹ Deygas: L'Armée d'Orient, Paris 1932, 153. és köv. 1. (kizárólag „árulót“ lát Konstantin királyban, de Jonnart szerepét még ez a francia szerző se képes mentetgetni).

² Platykas: La Grèce pendant la Guerre. Bem, 1918. 340. 1.

esett. Az 1915-ben feloszlott kamara újbóli egybehívásával megszerezte magának a többséget, az államhivatalnoki- és tisztikarban történt tömeges elmozdításokkal, száműzésekkel, letartóztatásokkal — ez utóbbiak között volt az öt kiátkozott athéni érsek is — pedig helyet csinált saját embereinek. A blokád megszüntetése, a hajóhad visszanyerése, külföldi kölcsön jegyzése, majd a háború győztes befejezése átmenetileg elterelte a közvélemény figyelmét az éhező elbocsátott tisztekről, államhivatalnokokról, a zsúfolásig telt börtönökről. A déli vénmérsékletű görög nép számos átélt szenvedését látszott feledtetni az, hogy hadserege — amelybe a hadüzenet után sem jelentkezett több százezer embernél — bevonul Thráciába Drinápolyval együtt, résztvesz Konstantinápoly, Brüssza és Odessza megszállásában Franchet d'Esperay tábornok csapatai között és hogy az 1919 júl. 14-i francia győzelmi ünnepségen 31 antant és társult állam katonasága között a fehérszoknyás görög evzonok is elvonulnak a párizsi diadalív alatt... Venizelosz, aki tisztán lelkesedésből, meggyőződésből és sokat hangoztatott szerencséjében bízva, de minden írásbeli egyezmény vagy szerződés nélkül csatlakozott az antanthoz, a békekonferencián Thrádára, a kisázsiai Aidin-Szmima vilajetre, a Dodekanesz szigeteire és a Dardanellák európai partjára emelt igényt. Az ilyen értelemben létrejött sévres-i békeszerződés azonban egyelőre papíron maradt, mert ezekkel, az európai Törökország megszűnését jelentő határozatokkal szemben a törökségben országos mozgalom támadt.

Az 1919. évnek ebben a tavaszi szakában indult meg az olasz problémának éppen napjainkban világbonyodalommá fokozódó kialakulása, ami akkor még egy síkon mozgott a görög és török fejleményekkel. Az 1917-i St. Jean de Maurienne-i titkos szerződésben Olaszországnak biztosított kisázsiai területek odaítélése megakadt Wilson elnök állásfoglalásán, aki a 14 pontján kívül fennálló minden más megállapodást, tehát a titkos szerződéseket is, érvénytelennek nyilvánította. Mivel az így megrövidülő Olaszország az elvesztett német gyarmatokból se nyert kárpótlást, elhagyta a békekonferenciát s azt a kisázsiai Komában partraszállított csapatai útján kívánta befejezett tények elé állítani. A szövetségeseknek azt az állásfoglalását, hogy a fennálló területi kérdések súlyosbítása újabb befejezett helyzetek előidézésével megengedhetetlen, Venizelosz használta ki. Előterjesztésére a békekonferencia készséggel egyezett bele görög csapatok Szmimában eszközendő partraszállításába, hogy így Olaszország ten* jeszkedése ellensúlyoztassék. Indítóok gyanánt Venizelosz hamisított okmányokkal bizonyította a törökök kereszténymészárlásait — holott azok a valóságban éppen Szmima megszállása után kezdődtek meg az ottani görög és török lakosság között. Az új helyzet Musztafa Kemal tábornokot, a mezopotámiai török seregek volt főparancsnokát megmaradt csapatai gyorsított felfegyverzésére indította. A török szultán az antant nyomására ugyan érvénytelenítette Musztafa Kemal fővezéri jogosultságát, sőt in contumaciam halálra is ítélte, de a török nép a birodalom európai oldalán is reformparlament megválasztásával válaszolt, amely 1920 elején kimondotta a töröklakta területek oszthatatlanságát. A meglepett angol kormánynak ismét Venizelosz aján-

lotta fel jószolgálatait azzal, hogy a Szimón körüli álló görög haderők útján kényszerítte majd Musztafa Kemal ellenkormányát meghódításra és a sévres-i béke elismerésére. A kisázsiai, kezdetben sikeres görög hadjárat a szövetségesek eleve jelzett mindennemű támogatása nélkül indult meg.

Az év őszén, amikor Sándor király vénmérgezés folytán meghalt, Venizelosz, ismét új választásokra bízta sorsát. Ismételt törvénysértései azonban most elidegenítették tőle a közhangulatot. A konstantinista többségű új parlament összeállása előtt Venizelosz önkéntes száműzetésbe indult s utóda, Rallisz népszavazásra bízta a trónutódlás kérdését. Konstantin királyt, mikor 99%-os döntés alapján lázas lelkesedés közepett vonult be Athénbe, gyökeresen más ország fogadta, mint amelyet elhagyott. Görögország most a feltámadt második Balkánszövetség tagja gyanánt a győztes államokhoz tartozott s hadereje Szimónától Odesszáig a Földközi-, Márvány- és Fekete-tengerek túlsó oldalán állott. Görögország megjavult helyzetét mutatta az is, hogy a restauráció után a román-serb-görög szövetséget az uralkodóházak között létesített házassági kapcsolatok erősítették meg. Mindezek, úgyszintén a Venizelosz-rezsim állandó pánhellén jelszavai a görögséget — tán az előző szenvedések visszahatásaképpen is — a nacionalista végletek felé hajtották. Ezzel a ténnyel Konstantin királynak is számolnia kellett és a kormány élére került régi híve, Gunarisz nem is gondolhatott a kisázsiai hadjárat beszüntetésére, mert az antant anélkül is eléggé tiltakozott a restauráció ellen. A kulisszák mögött azonban szorgalmasan folytak Lloyd Georgezal a tárgyalások egy Kis-Ázsiában megindítandó általános görög támadásról. Ez annál veszélyesebb volt, mert a Kilikiában létesítendő francia protektorátus terület megszálló csapatait Kemalék megtámadták és visszaszorították. Az olaszok ugyancsak kiűrtették Konia körzetét, amikor Athénben eldőlték a legsúlyosabb kockák: Gunarisz elrendelte a világháborúban sem alkalmazott általános sorozást, még a kisázsiai megszállt területen is és a támadás tekintélyes sikerekkel indult meg. Maga a király is megjelent a hadszíntéren György trónörökösrel együtt s a lelkes fogadtatásokon mindinkább erősödtek a hangok „Bizánc visszahódítására“. Mikor a görög haderő már 40 kilométernyire megközelítette Angorát, a hátában mozgolódó török szabadcsapatok megbontották az arcvonalat, amelyet így Kemalék ellentámadása visszaszorított. Gunarisz hiába ment el segítségért Párizsba és Londonba. Mikor utolsó eszköz gyanánt kijelentette, hogy segítség híján a thráciai megszálló erőkkel elfoglalhatja Konstantinápolyt, azt a választ kapta, hogy ezt az antant casus belli-nek tekintené.

Mikor tehát augusztusban Kemal személyes vezetése alatt megindult az általános török támadás, öt nap alatt teljesen felbomlott a görög arcvonal s a diadalmas törökökből kiütözött a mohamedánizmus felkorbácsolt szenvedélye a keleti keresztények ellen. A kisázsiai görögség felszabadítás helyetti teljes megsemmisülése, az elcsigázott seregroncsok nyomán másfél milliónyi nincstelen, éhez, járványoktól pusztított menekült tömeg beérkezése az anyaországba, teljesen felbillentette a háborús idők szenvedéseiből a háború utáni

diadalmámorába átringatott görög nép lelkiületét. Venizelosz híveinek bujtogatásai nyomán most Konstantin királyt érték a vádak a szörnyű katasztrófáért. Az általános zűrzavarban forradalmi katonai bizottság ragadta magához a hatalmat Plasztirasz ezredes vezetésével és újbóli lemondásra kényszerítette a királyt, aki száműzetésében a csalódott görög lélek forradalmi lázban égő kitöréseit nem sokkal élte túl. Gunarisz véstörvénytörvények elé került és a görögségnek ez az egyik legkiválóbb államférfia, öt minisztertársával és a kisázsiai haderő főparancsnokával együtt, golyóáltali halált szenvedett. Venizelosznak, aki Versaillesban egy győző Görögországot képviselt, Lausanne-ban egy legyőzött, nyomorgó, leg súlyosabb problémák között vergődő nemzet megcsonkításába kellett beleegyeznie, a tőle hirdetett pánhellénizmus, az összes göröglakta területek egyesítésének halálos ítélete gyanánt. Nemcsak Kis-Azsia és Thrácia maradt török kézen, hanem a Dardanellák előtt fekvő, tiszta görög lakosságú Imbrosz és Tenedoszi szigetek is, Olaszország pedig immár végleg bekebelezte a Dodekanezoszt. Egyetlen kárpótlás gyanánt a Bulgáriától elvett aegai partsávot adták Görögországnak, a kisázsiai menekültek letelepítése végett, ami a legkülönfélébb nehézségekkel járt. Görögország, Törökország, Albánia és Bulgária között a Népszövetség felügyelete alatt valóságos népvándorlás indult meg, hogy kisebbségeiket — összesen négy millió embert! — kölcsönösen áttelepítsék.

A lausanne-i békét követő 1923. évvégi választásokon a konstantinisták, a feszült hangulat fokozódását elkerülendő, nem vettek részt s így Venizelosz republikánus pártja elérte azt, hogy a nemzetgyűlés György királyt „bizonytalan időre szabadságozza”. Az államfői székbe mégsem Venizelosz került, akinek a kisázsiai kalanddal való kapcsolatai nem merültek feledésbe, hanem régi fegyvertársa s a Balkánháború tengeri győzője, Konduriotisz tengernagy. A köztársaságra való átmenet kérdésében Venizelosz, aki választások helyett erőszakos eszközökkel kívánta annak rendszeresítését, saját pártjával is ellentétbe került s így újból elhagyta az országot. Az új Papanastasiu-kormány a köztársaság kihirdetését és az elnöki szék betöltését a nemzetgyűlésre bízta, amelynek határozatai népszavazás útján lettek volna szentesítendőek. Konduriotisz tényleg első elnöke lett a köztársaságnak, amelyben azonban csakhamar kiütköztek a venizelisták és a királypártiak ellentétei s 1925 nyarán alkalmas talajt nyújtottak Pangalosz tábornoknak parancsuralom rendszeresítésére, amelyet csak 14 hónap múlva sikerült Kondylisz tábornok vezetésével leszerelni. Az ezt követő választásokból kikerült nemzeti összefogás kormánya a köztársasági alkotmány becikkelyezését és a kamara és szenátus megválasztását nem élte túl. 1928-ban már Venizelosz szerzett többséget és vitte négy éven át a kormányt; az elnöki székbe azonban, hatalma alkotmányos korlátait biztosítandó, régi ellenfele, Zaimisz került. A nagy krétai így utolsó politikai mesterműve gyanánt külső viszonylatban ütötte nyélbe a török-görög kibékülés szenzációját, amiből aztán létrejött — a népszövetségi alapokmány 19. §-ában foglalt revíziós jogához ragaszkodó Bulgária, úgyszintén Albánia kimaradásával — a görög-török-

román-jugoszláv Balkán-paktum. Az ezzel járó politikai mozgolódások alatt ért el Görögországba is a gazdasági válság. A kialakuló drágaság, az erőszakkal letört sztrájkok nyomán kitörő elégedetlenség növelte Venizelosz ellenfeleinek számát; így az 1932-es választásokon az ellenzéki koalíció királypárti szárnya került kormányra Czaldarisz elnöklete alatt, akit Kondylisz tábornok nemzeti radikálisai is támogattak. Az ebben a választásban már kiütöző kijózanodási folyamat Venizelosz szemében a köztársaság, tehát az állam ellen irányuló mozgalom volt. Ezért — a venizelista tisztek ligájára támaszkodva — csak abban az esetben volt hajlandó a kormányt Czaldarisznak átadni, ha az pártja nevében Zaimisz elnökkel szemben írásban leköti magát a köztársasági államforma mellett. Ennek ellenében a tiszti ligát feloszlatta és megígérte, hogy nyolc hónapig eltekint a kisebbségi kormány megdöntésétől. Ez azonban 1933 januárjában mégis megtörtént egy bizalmatlansági nyilatkozat kapcsán, mire Zaimisz elnök az ellenzéki frontnak Czaldarisz kormányán kívül álló agrárpárti szárnyából próbált kormányt alakítani. Mivel ez sem sikerült, Venizelosz immár nyolcadszor lépett kormányra, amely azonban most utolsónak volt tekinthető. A kamarában 95 királypárti és 20 antivenizelista köztársasági szavazattal szemben bírt mindössze 11 főnyi többsége még az olyan optimista számára is, amilyen Venizelosz volt és maradt, túlságosan ingatag alpnak látszott. Ezért — még mielőtt programot adott volna a kamarában — a köztársasági többségű szenátussal kimondatta annak feloszlását. A márciusi választásokon azonban Venizelosz pártja — amelyre majdnem kizárólag csupán az új görög területeken szavaztak — teljes vereséget szenvedett, még öt minisztere is elvérzett. Helyette most Plasztirasz tábornok, Konstantin király második buktatásának okozója, aki azóta Jugoszláviából próbálkozott az antivenizelista front kialakulását megakadályozni, nyúlt a kormánygyeplők után: katonai csínnel megszállta Athént, elfogta Czaldariszt és híveit, de a polgárság újólagos bizonyosságát szolgáltatotta feltartóztatlan kijózanodásának. A beültetett venizelista közigazgatási embereket és katonai parancsnokokat több helyütt eltávolították és helyükre Czaldarisz embereit ültették. Zaimisz elnök Czaldarisz megtartása esetére a venizelisták és királypártiak összeütkezésétől tartva, ideiglenes kormányra bízta a rend helyreállítását Othoneosz tábornok elnöklete alatt. Kondylisz tábornok azonban, aki eredetileg Venizelosz tevékeny híve volt s ezért egyideig Törökországban is kellett tartózkodnia, most teljesen a királypártiak mögé állott és 20.000 főnyi katonaságára hivatkozva elérte Zaimisz elnöknél, hogy Czaldarisz jusson kormányra. Az új kabinet majdnem csupa királypártiból állott, köztük olyanokból, akik Venizelosz táborából jöttek át. A nagy kréitait a Plasztirasz-féle államsínyért — bár önmaga óvatosan távolmaradt attól — súlyos vádak érték. Mikor a kamarában Metaxasz tábornok belügyminiszter a vádalahelyezését indítványozta, már fel sem szólalhatott ez ellen. Ugyanaz az ülésterem, amelyben bejelentette a török elleni Balkánszövetség létrejöttét és sikereit, amelyben az antant erejébe helyezte az összes görögglakta területek egyesítése reményét s amely végül kénytelen volt törvénybeiktatni a szörnyű lausanne-i békét — most lehurrogtá őt.

A kijózanodásnak ezt az újabb állomását már a kirobbanó szenvedélyek előjelei követték, mert ezekben a napokban merényletet is követtek el Venizelosz ellen. A két tábor megütközését ismét a bölcs Zaimisz elnök hidalta át politikai amnesztia útján, amely Venizeloszra is kiterjedt. Ezért pártja, amely a vádalahelyezési indítvány óta elhagyta a kamarát, abban ismét megjelent. A kormány most arra törekedett, hogy Venizelosznak nyolcízbeni kormányzata alatt a görög élet legkülönbözőbb területein lerögzött hatalmát eredeti korlátai közé vezesse vissza. Ennek első lépése, a kamara új választójogi javaslata ellen Venizeloszék, a rájuk hátrányos kerületi beosztás végett, éles harcot indítottak. Egy másik elfogadott törvényjavaslat, amely lehetővé tette a venizelista tisztek elbocsátását, hasonló vihart váltott ki náluk, holott Venizelosz ugyanezzel az eszközzel élt Konstantin király első lemondása után. További, alkotmányjogi természetű rendszabályokat a kormány népszavazásra kívánt bízni, így a venizelista többségű szenátus eltörlését is. A nagy krétai feje fölött már-már megkonduló lélekarhang azonban egyszerre elhallgatott. Éppen ekkor, 1934 őszén kellett újból betölteni az elnöki széket, amire — az ellentétek kirobbanását elkerülendő — csakis Zaimisz újramegválasztása látszott ajánlatosnak. Ezt azonban Czaldarisz csupán úgy tudta elérni, hogy a szenátus 17 ellenzéki — venizelista — tagja rendelkezésére bocsátotta szavazatát. Ennek ellenében a kormány visszavonta a választójogi törvényt és új javaslat benyújtására kötelezte magát. A venizelista tisztek elbocsátását azonban végrehajtották.

Ez az új elégedetlen elem annyira megnövelte Venizeloszék hatalmuk helyreállíthatóságába helyezett bizalmát, hogy a Czaldarisz-kormány eltávolítására 1935 márc. 1-ének éjszakáján a hadseregben és hajóhadban újabb lázadás tört ki. Kondylisz hadügyminiszter visszafoglalta ugyan a forradalmároktól megszállt athéni középületeket és a szalamiszi arzenált, de a hajóhad fellázadt egységeinek sikerült Kréta szöknüik. Ott Venizelosz, akit a krétai kormányzó a lázadók megtérítésére kért fel, ezt azzal az átlátszó indokolással tagadta meg, hogy a lázadás miatt elrendelt hadiállapot a kormány törvényellenes lépése. A polgárháború Athén és Kréta mellett a venizelista kerületekben, így Szaloniki és Cavalla körül is kitört, ahol egy egész hadtest vetette magát a kormány szervei ellen. Kondylisznak azonban a lázadó hadtest megverése is sikerült, mire Venizelosz és vezérkara idejét látta a menekülésnek. Ugyanaz a „Georgiosz Averoff” cirkáló, amely Konstantin királyt hozta haza első számkivetéséből, most Venizeloszt vitte olyan görög szigetekre, — a Dodekanezoszra — amelyek az ő politikája révén váltak olasz birtokká.

Venizelosz forradalmának veresége a kormányt visszavezette eredeti célkitűzéseikhez. A már elfogadott, de Zaimisz megtartása kedvéért visszavont törvény alapján új választásokat írt ki, a venizelista többségű szenátust eltörölte és a felkelés résztvevőit rendkívüli haditörvényszék elé állította. Az halálos ítélettel sújtotta Venizeloszt, úgyszintén Plasztirasz tábornokot, Konstantin másodszeri buktatóját, akik harminc ugyancsak halálra ítélt tiszttel együtt görög földön kívül voltak már.

A júniusi választások 85%-os királypárti többsége folytán a kormány elhatározta, hogy a királyság helyreállításának kérdését népszavazás alá bocsátja. Mivel Czaldarisz a népszavazás eredményéig kormányát is semlegesnek nyilvánította a királykérdésben és így nem volt hajlandó a két köztársasági politikustól bírt tárca újbóli betöltésére, részleges, majd teljes kormányválság állt be. Az új kormányt Kondylisz és Rallisz megtartásával ismét Czaldarisz alakította meg, de semleges irányzata már nem tudott érvényesülni Kondylisznak a királyság feltétlen helyreállítására irányuló lépéseivel szemben. Kondylisz, miután Rómában, Belgrádban, Párizsban, különösen azonban Londonban kedvező véleményeket hallott tervéről, a hadsereget vette igénybe, amelynek vezetői október 10-én felszólították Czaldariszt a királyság rövid parlamentáris úton való visszaállítására. A Czaldarisz-kormány ilyen formában erre nem lévén hajlandó, lemondott és a hadsereg vezetői Zaimisz mellőzésével Kondyliszt kérték fel kormányalakításra, ami a Czaldarisz-front jobbszámájából, valamint Metaszas tábornok és saját pártjából történt meg. Az új kormány nyomban megszüntetettnek nyilvánította a köztársaságot és helyreállította a királyság intézményét, amit a nemzetgyűlés ugyanaznap tudomásul vett. A népszavazást november 3-ra tűzték ki, de csupán azzal a rendeletessel, hogy a befejezett tényt szentesítse. Mindezekre Zaimisz elnök is lemondott, mire Kondyliszt kormányzóvá választották a király visszatéréséig, ami a nov. 3-1 népszavazás 90%-os állásfoglalása révén meg is történt.

Hogy a görögség kijózanodása micrt a királyság visszaállításában nyeri kifejezését, annak oka a görög politika belső struktúrájában rejlik. A háború alatti és utáni görög választások kapcsán láttuk a demokrácia egy sajátos megjelenési formáját, amelyet — még fejlettebb módon — csupán Anglia parlamentáris élete mutat: a politikai váltógazdaságot. Mihelyt a fennálló kormányzati rendszer bármely okból visszalép — ellenzéki kormány követi. Az ilyen váltógazdaság természetes velejárója azonban az, hogy a kormány feje nem pártok fölött áll, hanem saját pártja súlyát képviseli. Így pártfölötti fórum gyanánt csupán a korona jöhet számításba, ami az angol politikai váltógazdaságban is az erők állandó egyensúlybantartását biztosítja. A görög köztársaságban viszont a pártok fölötti abszolút kiegyenlítő erő hiánya sietette a politikai kijózanodást és felismerését annak, hogy az államtekintély legjobban a királyság formájában állítható helyre, pártok fölött álló, pártküzdelmeket kizáró trónöröklési elv alapján országgló képviselőjével. A keleti és nyugati kultúrzóna választóvonalán élő görögség ezzel megmutatta, hogy képes szakítani a balkáni nemzetek politikai mentalitásával, amelynek legjellemzőbb ismérve a történelmi változásnak fejlődés helyett forradalmak, államcsínyek, merényletek útján történő ki-robantása, amit mindig a nagy krétai képviselt a görög politikai életben. Venizeloszsal együtt a görögség halálra ítélte az addig rákényszerített balkáni életformákat. A hazatért király közkegyelmi rendelete s ragaszkodása a koalíciós kormány létrejöttéhez viszont bizonyítja a korona erejét az összes pártok fölött.